Hrvoje Petrić

Pravoslavni trgovci i gradnja pravoslavne crkve u Koprivnici u 18. stoljeću

KLJUČNE RIJEČI:
pravoslavni trgovci, Koprivnica, Podravina, Varaždinski generalat, habsburško-osmanska trgovina, pravoslavna crkva, 18. stoljeće

U članku se na temelju arhivskoga gradiva, objavljenih izvora i relevantne literature prikazuje doseljavanje i djelovanje pravoslavnih trgovaca podrijetlom iz Osmanskoga Carstva u Koprivnici od kraja 17. do kraja 18. stoljeća. Koprivnica je bila njihovo najstarije uporište u Banskoj Hrvatskoj i Varaždinskom generalatu, čemu su pogodovali dvojna jurisdikcija nad gradom – gradska i vojnokrajiška – blizina dravskih riječnih luka te podrška vojnokrajiških vlasti. Posebna je pozornost posvećena položaju trgovaca u podgrađu „Pod Pikom", sporovima oko slobode trgovine i prava građanstva te borbi za pravoslavno bogoslužje, okončanoj nakon Patenta o toleranciji Josipa II. (1781.) odobrenjem Leopolda II. (1791.) i gradnjom pravoslavne crkve Sošestvija Sv. Duha – Sv. Trojice (1792. – 1794.).

1. Uvod

Karlovačkim mirom 1699. godine veći je dio srednjega Podunavlja prešao pod vlast Habsburgovaca, a Požarevačkim mirom 1718. godine i Banat, ostatak Srijema, Mala Vlaška, dio Srbije te Bosanska Posavina.[1] Vanjska trgovina Monarhije potom se okrenula prema sjevernojadranskim lukama,[2] a u tranzitnu su trgovinu, unatoč blizini osmanske granice, već ranije bili uključeni Varaždin i Koprivnica.[3] Karlo VI. ukinuo je 1715. godine unutarnje carine, 1717. proglasio slobodnu plovidbu Jadranom, Rijeka i Trst 1719. godine postali su slobodne luke, a u Beču je 1717. osnovana Carska privilegirana orijentalna kompanija.[4] Za podunavsku je trgovinu bio ključan habsburško-osmanski Ugovor o trgovini i plovidbi, potpisan u Požarevcu 27. srpnja 1718. godine,[5] kojim su podanici obiju država mogli, uz carinu (maltarinu) od tri posto, slobodno izvoziti robu, osim oružja, puščanoga praha i druge zabranjene robe. Karlo VI. potvrdio ga je 16. kolovoza 1718. godine.[6]

Obje su imperijalne sile u trgovačkoj razmjeni pronašle izvor poboljšanja državnih financija. Trgovci iz Osmanskoga Carstva u velikoj su većini bili pravoslavne vjeroispovijesti, a poslovali su s razmjerno malim svotama novca, najčešće između 200 i 500 forinti, što su nadoknađi-

1 PELIDIJA, Enes: *Bosanski ejalet od Karlovačkog do Požarevačkog mira 1699. – 1718.* Sarajevo, 1989., 237–259.
2 PETROVIĆ, Nikola: *Plovidba i privreda srednjeg Podunavlja u doba merkantilizma.* Beograd, 1978., 26.
3 PETRIĆ, Hrvoje: *Koprivnica u 17. stoljeću – okoliš, društvene, demografske i gospodarske promjene u pograničnom gradu.* Samobor: Meridijani, 2005.; KARAMAN, Igor: Privredni život banske Hrvatske od 1700. do 1850. Zagreb, 1989., 12–13.; ADAMČEK, Josip: *Trgovačke veze sjeverne Hrvatske s primorjem u XVI i XVII stoljeću.* // Dometi 10, 1977., 77–82.
4 ŠTIH, Peter; SIMONITI, Vasko: *Slovenska povijest do prosvjetiteljstva.* Zagreb, 2004., 320.; KARAMAN, Igor: *Privredni život banske Hrvatske*, 13.
5 TÓTH, István György: *Hungary in the Eighteenth Century.* // A Concise History of Hungary, Budapest, 2005., 299–301.; VESELINOVIĆ, Rajko: *Srbija pod austrijskom vlašću 1718 – 1739.* // Istorija srpskog naroda, knj. 4/1, Beograd, 1986., 118.
6 EDLER von GUARIENT, Franz Anton: *Codex Austriacus ordine alphabetico compilatus, I–II, Supplementum.* Wien, 1704. – 1777., 916–923. (Tractatus comercii et navigationis).

vali intenzivnim poslovanjem i brzim obrtajem novca i robe.[7] Niska ugovorna carina od 3 do 5 % pogodovala je osmanskim podanicima, dok su visoke zaštitne carine, koje su dosezale i 30 – 40 %, pogađale domaće trgovce, pa su oni robu iz Osmanskoga Carstva radije prekupljivali od osmanskih podanika.[8] Iako ih izvori najčešće nazivaju „Grcima", ti su trgovci bili različitoga etničkog podrijetla (Grci, Cincari, Srbi i drugi), a uz pravoslavnu vjeru zajedničko im je bilo podrijetlo iz jugoistočne Europe pod osmanskom vlašću.[9] Ekspanziju te skupine, koju je Traian Stoianovich nazvao „osvajačkim balkanskim pravoslavnim trgovcem", historiografija smatra jednim od ključnih procesa jugoistočne Europe u 18. stoljeću; njezine su naseobine – od Trsta i Beča do ugarskih gradova – predmetom niza istraživanja.[10]

2. Početci naseljavanja pravoslavnih trgovaca u Koprivnici

Na putu prema Beču pravoslavni trgovci iz Osmanskoga Carstva naseljavali su se u Banskoj Hrvatskoj odnosno Varaždinskom generalatu i prije Karlovačkog mira, uz zaštitu vojnokrajiških vlasti.[11] Prema Slavku Gavriloviću, jedna od njihovih najstarijih kolonija između Save i Drave bila je u Križevcima, što je zaključio na temelju njihove tužbe i odluke Hrvatskoga sabora od 9. travnja 1682. godine, kojom im je dopušteno putovanje po Kraljevstvu i određena nadoknada štete.[12] Taj podatak, međutim, ne spominje trgovce s osmanskoga područja u samom gradu Križevcima, već se očito odnosi na županijsko područje.[13] Ako se ta pretpostavka korigira, ispostavlja se da je Koprivnica najstarija takva naseobina u Banskoj Hrvatskoj, odnosno Varaždinskoj vojnoj krajini; tome u prilog ide i spomen koprivničkoga trgovca Izaka Petrovića iz 1681. godine, koji je mogao biti doseljenik iz Osmanskoga Carstva.[14]

Pravoslavni trgovci u Koprivnici izrijekom se spominju 1698. godine, kada je zabilježeno da trguju robom iz Osmanskoga Carstva, a gradsko je poglavarstvo donijelo odluku o plaćanju takse: *Radi Gerkov koy z partekom turszkom ovdi pri plamenitom Varassu terse, dokanchasze ovako artikulariter: da oni koyszu do szada pri plemenitom Varasssu bili posztave taxu, toieto za letho lanzko vuzaki po 3 Rheneses…*[15] Prema toj su odluci dotadašnji trgovci za proteklu godinu plaćali tri rajnska forinta, a novopridošli jedan rajnski forint mjesečno; položivši taksu, trgovac je robu smio prodavati mjesec dana, a za daljnji je boravak plaćao novi forint.

Pravoslavne u Koprivnici spominju i zapisnici kanonskih vizitacija, prvi put 1700. godine riječima: *Nedavno dođoše stanoviti Vlasi i Grci (Vallachi et Graeci), koji skandaliziraju narod time, što se na zabranjene dane hrane mesom.* Pravoslavni (ritus Graeci) spominju se i u narednim zapisnicima, primjerice 1702. godine.[16] Dana 27. veljače 1704. godine spominje se Nikola Petrović „Graecum", tužen zbog klevete, a 28. svibnja iste godine zabilježeno je da „grčki" trgovci prodaju kožu.[17]

Na stvaranje središta upravo u Koprivnici utjecala je i blizina riječnoga prometa na Dravi, dijela važne trgovačke transverzale između jugoistočne Europe i Podunavlja: u susjednim trgovištima Legradu i Drnju nalazile su se riječne luke, a luka Legrad, blizu utoka Mure u Dravu,

7 ERCEG, Ivan: *Oživljavanje i razvitak trgovine između Habsburške Monarhije i Turske u 18. stoljeću.* // Acta historico-oeconomica lugoslaviae 13, 1986., 118–119.
8 von HERZFELD, Marianne: *Zur Orientalhandelspolitik Österreichs unter Maria Theresia in der Zeit von 1740 – 1771.* // Archiv für österreichische Geschichte 108, Wien, 1919., 228.; GAVRILOVIĆ, Slavko: *Prilog istoriji trgovine i migracije Balkan-Podunavlje XVIII i XIX stoleća.* Beograd: SANU, 1969., 6–7.
9 POPOVIĆ, Dušan J.: Cincari. Zagreb, 2007., 86–93.; GAVRILOVIĆ, Slavko: Prilog istoriji trgovine, 11–16. Za mišljenje da se radilo o Cincarima „starogrčkog podrijetla" iz Makedonije usp. BROZOVIĆ, Leander: *Građa za povijest Koprivnice.* Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1978., 47.
10 STOIANOVICH, Traian: *The Conquering Balkan Orthodox Merchant.* // The Journal of Economic History XX, 2, 1960., 234–313.; ISTI: L'économie balkanique aux XVIIe et XVIIIe siècles. Neobjavljena doktorska disertacija, Pariz, 1952.; KATSIARDI-HERING, Olga: *Migration von Bevölkerungsgruppen in Südosteuropa vom 15. bis zum Beginn des 19. Jahrhunderts.* // Südost-Forschungen 59/60, 2000./2001., 125–148.; FÜVES, Ödön: Οι Έλληνες της Ουγγαρίας [Grci u Ugarskoj]. Thessaloniki, 1965.; SEIRINIDOU, Vaso: Έλληνες στη Βιέννη [Grci u Beču]. Atena, 2011.; KOSTIĆ, Mita: *Srpsko trgovačko naselje u Trstu 18. veka.* Beograd, 1955.; DOGO, Marco: *Una nazione di pii mercanti. La comunità serbo-illirica di Trieste, 1748–1908.* // Storia economica e sociale di Trieste, sv. I: La città dei gruppi 1719–1918 (ur. Roberto Finzi; Giovanni Panjek), Trieste: Lint, 2001., 573–602.
11 PETRIĆ, Hrvoje; ŠKILJAN, Filip: *Iz povijesti Srba Koprivničko-križevačke županije – od prvih doseljavanja do današnjih dana.* Zagreb: Grafocentar, 2019.
12 GAVRILOVIĆ, Slavko: *Prilog istoriji trgovine,* 73.
13 *Zaključci hrvatskog sabora, sv.* I. Zagreb, 1958., 409.
14 Državni arhiv u Varaždinu (dalje: DAV). Arhiv grada Koprivnice (dalje: AGK). Zapisnici poglavarstva grada Koprivnice 1676. – 1687., spis od 9. srpnja 1681.
15 *Zapisnici poglavarstva grada Koprivnice*, sv. 1. Varaždin, 2010., 40.
16 Nadbiskupijski arhiv Zagreb (dalje: NAZ). Kanonske vizitacije (dalje: KV), Prot. 91/III, 74, 288.
17 *Zapisnici poglavarstva grada Koprivnice*, sv. 2. Varaždin, 2011., 303, 309.

omogućavala je trgovinu Murom uzvodno sve do Štajerske; brodarski su majstori u Legradu prvi privilegij dobili 1717., a Karlo VI. potvrdio ga je 1736. godine.[18] Godine 1707. u Koprivnici su djelovali pravoslavni trgovci Lacko Tanasković, Dimitrija Mikulić, Dimo Pejković, Slarida Janković, Miter Petrović, Kosta Parasković, Stipan Dimović te novodoseljeni Kosta Lasarović i Kosta Karajanković.[19] Stanovali su oko gradskih opkopa izvan utvrde, u iznajmljenim kućama građana Zebića, Rigonija, Matulja, Jurinića i Monhorta, uz gradsku pristojbu od jedne forinte.[20] Koprivnički su trgovci djelovali i na ugarskom prostoru: 1692. godine ondje je trgovao Stanon Mihalović „Racz von Caprünicz", carinarnica Siget bilježi ih od 1695. godine, a u prvom se desetljeću 18. stoljeća spominju i u Veszprému, Baji, Kaniži, Pakracu i Petrovaradinu.[21]

U Koprivnicu su se 1709. godine doselili Janko Marković, Janko Dimčev, Janko Stepan, Dimo Mihal, Stojan Todor i Dimo Angorčić, a 1710. godine Dimo Manojević i Dimo Đurko; 1711. trgovao je Dimče Dona, 1712. došli su Dimo Sabol i Todor Cirko, a 1714. i 1716. spominju se trgovci u zakupljenim gradskim štacunima. Godine 1719. godišnju su pristojbu od 12 forinti plaćali Marko Ivanović, Miško Janković, Đuro Ivanović, Petar Lacković, Ivan Kerestov, Nikola Vuica, Štefan Pasković i Miško, a 1720. Mikula Sapunar i Šimun Mikulović.[22] Ukupni broj pravoslavnih trgovaca u Koprivnici do 1720. godine narastao je na 25 – 30.[23]

Zapisnik kanonske vizitacije iz 1733. godine izričito bilježi da u Koprivnici boravi mnogo trgovaca Vlaha ili Rašana (Srba); trojica su imala izgrađene kuće.[24] Godine 1738. pravoslavni su živjeli u dvije kuće „Pod Pikom", a jedina pravoslavna kuća pod gradskom jurisdikcijom pripadala je udovici koju je kanonik tražio odstraniti iz grada ne prijeđe li na katoličku vjeru, jedinu dozvoljenu snagom kraljevskih privilegija.[25] Zapisnik iz 1744. godine također bilježi dvije pravoslavne kuće pod vojnom vlašću: Trgovinom se bave još neki grčki šizmatici, koji stalno borave u raznim kućama toga grada.[26]

Prije i neposredno nakon Požarevačkog mira pravoslavni se trgovci iz Osmanskoga Carstva ne spominju ni u jednom drugom naselju Banske Hrvatske i Varaždinske vojne krajine: u Križevcima, Ludbregu, Varaždinu, Zagrebu, Sisku, Karlovcu i drugdje izvori ih bilježe tek od kraja prve polovine 18. stoljeća, a najveći je dio trgovaca popisanih 1770-ih godina doselio nakon 1739. godine.[27] Trgovci su, čini se, za prvo uporište odabrali grad pod dvostrukom jurisdikcijom zbog podrške vojnokrajiških vlasti, blizine dravskih riječnih luka na pravcu habsburško-osmanske trgovine te nerazvijenosti trgovačkoga sloja u samom gradu. Brzi rast njihova broja do 1720. godine pokazuje da su odredbe Požarevačkog mira pozitivno djelovale, no radilo se tek o formiranju uporišta za ekspanziju koja je puni intenzitet dobila nakon 1739. godine.

3. „Pod Pikom": između gradske i vojnokrajiške jurisdikcije

Godine 1725. general Karlo Königsegg, zapovjednik koprivničke vojnokrajiške utvrde, izuzeo je iz gradske jurisdikcije prostor zvan „Pod Pikom", s kućama Ivana Gazde, Jakova Himelsmitta, Matije Bratića, Ilije Mlađana, Ivana Monhorta i Jakova Molga; pravoslavni trgovci koji su u njima stanovali time su prešli pod vojnokrajišku jurisdikciju. U pritužbi iz 1749. godine, kada je posebno povjerenstvo rješavalo sporna pitanja između grada i Vojne krajine, magistrat je tvrdio da trgovci, kao osmanski podanici, trguju raznom robom protivno 29. članku zakona iz 1741. godine i

18 PICKL, Othmar: Mur und Drau als Verkehrswege nach dem Südosten. // Međunarodni kulturnopovijesni simpozij Modinci 1977, Maribor, 1977., 225–227.; HALLER, Jenő: Légrád története. Eszék, 1912., 131.; VANIČEK, Franz: Specialgeschichte der Militärgrenze, sv. 2. Wien, 1875., 644–645.

19 Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu (dalje: NSK). Gravamina liberae et regiae civitatis Capronconcensis contra statum militarem generalatus Varasdiensis inclytae per Suam Majestatem sacratissimam clementissime eatenus ordinati commissioni (dalje: Gravamina), R 3627, I, 71–72.

20 HORVAT, Rudolf: Iz prošlosti grčko-istočne crkve u Koprivnici. // Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskog arhiva 17, 1915., 238.

21 GAVRILOVIĆ, Slavko; JAKŠIĆ, Ivan; PECINJAČKI, Sreta: Građa o balkanskim trgovcima u Ugarskoj XVIII veka, knj. 1 – carinarnice i kontumaci. Beograd: SANU, 1985., 62, 224–228, 288–331.; GAVRILOVIĆ, Slavko: Građa o balkanskim trgovcima u Ugarskoj XVIII veka, knj. 2 – carinarnice. Beograd: SANU, 1996., 38, 115–146.; GAVRILOVIĆ, Slavko: Građa o balkanskim trgovcima u Ugarskoj XVIII veka, knj. 3 – carinarnice. Beograd: SANU, 2008., 15, 38, 87.

22 Gravamina, 72–75.; HORVAT, Rudolf: Iz prošlosti grčko-istočne crkve, 238.

23 GAVRILOVIĆ, Slavko: Prilog istoriji trgovine, 73.; HORVAT, Rudolf: Iz prošlosti grčko-istočne crkve, 238.

24 NAZ. KV, Prot. 93/V; Prot. 94/VI.

25 NAZ. KV, Prot. 94/VI.

26 NAZ. KV, Prot. 95/VII.

27 GAVRILOVIĆ, Slavko: *Prilog istoriji trgovine*, 77–107.

odredbama Beogradskoga mira (1739.), prema kojima su smjeli trgovati samo robom uvezenom iz Osmanskoga Carstva, te da otimaju prihode koprivničkim obrtnicima. Vojnokrajiška je uprava odgovorila da ih tolerira zbog koristi koju od njih imaju vojnici, koji su kod njih kupovali jeftinije, i to i u zamjenu za žito umjesto za gotov novac, a povjerenstvo je pritužbu odbilo: magistrat ne može propisivati zakone krajiškoj vojsci ni određivati gdje će nabavljati robu.[28] Miješanje gradskih vlasti kršilo bi i 9. članak odjeljka o posjedovanju imovine Statuta Valachorum, prema kojem je Vlasima, kao i ostalim žiteljima Kraljevstva, bilo slobodno prodavati i kupovati te uvoziti i izvoziti stoku, vino i žitarice unutar i izvan svoje kapetanije.[29]

U hrvatskim slobodnim kraljevskim gradovima nekatolici tada nisu smjeli posjedovati nekretnine, no kada je prostor „Pod Pikom" isključen iz gradske jurisdikcije, pravoslavni su trgovci ondje počeli graditi i kupovati kuće. Godine 1746. Janko Dimo Bošnjak („Ratz") kupio je za 1020 forinti kuću Ivana Švagela na „Glacisu", obvezavši se da će je, kao i ostali „Raci", prodati samo vojnoj osobi. Miško Nišević kupio je 1748. godine kuću u utvrdi od Bogdana Jankovića za 500 forinti, a Mitar Mitrović 1765. godine kuću mesara Josipa Posavca za 518 forinti i 30 krajcara.[30]

Godine 1748. svoju je zidanu kuću „Pod Pikom", kraj kapele Sv. Florijana, počeo graditi časnik Mihajlo Mikašinović, davši pritom 22. svibnja 1748. godine bez pitanja srušiti drvene kućice u kojima su dućane imali koprivnički i legradski kožari. Kako je bio pravoslavac, pronio se glas da u kući želi urediti kapelu za pravoslavne i dovesti svećenika; Koprivničanci su 1749. godine pred povjerenstvom iznijeli tužbu protiv Mikašinovića i izrazili tu bojazan, no zaključeno je da se radilo o glasinama.[31] Mikašinovićevu su kuću „Pod Pikom" 1774. godine za 8000 forinti kupila braća Georgije, Stanislav i Jovan Janković, što je gradski magistrat potvrdio.[32]

4. Pitanje pravoslavnoga bogoslužja (1761. – 1765.)

Pravoslavni su se 1733. godine glede sprovoda protivili jurisdikciji katoličkoga župnika, a sahranjivani su, izgleda, na groblju uz kapelicu Sv. Ivana Krstitelja, o kojoj su brinuli krajiški vojnici i časnici; dokumentiran je ukop 11. ožujka 1742. godine, kada je sahranjen „Theodorus Jankovich ex Macedonia", star oko 45 godina.[33]

S rastom broja trgovaca javila se i potreba za redovitim bogoslužjem; pitanje je otvoreno 1761. godine, dok su trgovci bili pod vojnokrajiškom jurisdikcijom. Te je godine mitropolit karlovački Pavle Nenadović molio Mariju Tereziju da pravoslavnima u Koprivnici, kojih je navodno bilo 99, dozvoli bogomolju, smatrajući to važnim jer su se u gradu, osim trgovaca, nalazili i srpsko-pravoslavni vjernici među vojnom posadom.[34] Lepavinski su kaluđeri 1762. godine kupili kuću u Koprivnici (kupoprodaja je zaključena, čini se, 8. lipnja) s namjerom da u njoj vrše bogoslužje; kuća je prije pripadala obitelji Janković, a u nju su svakodnevno dolazili trgovci i vojnici pravoslavne vjere.[35]

General Kenđel izvijestio je 1762. godine Dvorsko ratno vijeće da su kaluđeri bez njegova znanja kupili kuću koja zasad služi kao privatna kapela, ali bi se mogla razviti u crkvu, što je smatrao protivnim vojnim pravilima. Vijeće je zatražilo obrazloženje Ilirske dvorske deputacije.[36] Magistrat se žalio banu i Saboru, ističući da je u Hrvatskoj dopušteno samo katoličko bogoslužje, pa je Hrvatski sabor 1762. godine tražio od kraljice da pravoslavnima zabrani vjerske obrede. Iako je Marija Terezija spor riješila u korist grada i Sabora, kaluđeri su uz potporu vojnokrajiških vlasti i dalje vršili službu Božju, pa je Sabor zaključio uputiti kraljici novu predstavku.[37]

Ilirska dvorska deputacija 1763. godine prihvatila je da Hrvatska ima odredbe o katoličkoj vjeri kao jedinoj priznatoj, ali se pozvala na carsku rezoluciju prema kojoj je pravoslavnima

28 HORVAT, Rudolf: Iz prošlosti grčko-istočne crkve, 238–240.
29 BLAŽEVIĆ, Zrinka (prijepis i prijevod): *Statuta Valachorum – prilozi za kritičko izdanje.* Zagreb, 1999., 37.
30 GAVRILOVIĆ, Slavko: *Prilog istoriji trgovine*, 82.
31 HORVAT, Rudolf: Iz prošlosti grčko-istočne crkve, 240–241.
32 GAVRILOVIĆ, Slavko: Prilog istoriji trgovine, 82.
33 BROZOVIĆ, Leander: Nav. dj., 47.
34 GAVRILOVIĆ, Slavko: *Prilog istoriji trgovine,* 83. O Karlovačkoj mitropoliji i privilegijalnom okviru položaja pravoslavnih u Habsburškoj Monarhiji usp. RADONIĆ, Jovan; KOSTIĆ, Mita: *Srpske privilegije od 1690 do 1792.* Beograd: Srpska akademija nauka, 1954.; SCHWICKER, Johann Heinrich: Politische Geschichte der Serben in Ungarn. Budapest, 1880.
35 *Letopis manastira Marče i Lepavine*, 45–47.; HORVAT, Rudolf: Iz prošlosti grčko-istočne crkve, 241.
36 GAVRILOVIĆ, Slavko: *Prilog istoriji trgovine,* 83.
37 *Zaključci hrvatskog sabora (1759. – 1773.),* sv. VIII. Zagreb, 1971., 125–126, 128.

dopušteno podizanje hrama ondje gdje živi 30 pravoslavnih obitelji te je predložila da im se dopuste bogoslužje i kapela u koprivničkoj utvrdi pod vojnokrajiškom upravom. Ugarska dvorska kancelarija prijedlog nije prihvatila pa je Marija Terezija odredila dodatnu raspravu, u kojoj je zaključeno da se zakonski članak 46. iz 1741. godine ne može odnositi na Karlovački i Varaždinski generalat jer nisu bili pod banskom nadležnošću. General Kenđel odgovorio je da trgovci koji žive oko tvrđave, „Pod Pikom i na Glacisu", spadaju pod vojnokrajišku upravu, primaju vojsku na stan i plaćaju kontribuciju od 12 forinti te da ih nije bilo 99, nego 50, jer su mitropolitovoj brojci pribrojeni pravoslavni iz Križevaca i privremeni došljaci. Najbliže su crkve bile u Mučnoj, Glogovcu i Plavšincu. Ratno je vijeće na temelju toga zaključilo da posebna bogomolja u Koprivnici nije potrebna.[38]

Hrvatska u Beču tada nije imala posebnu kancelariju, nego je te poslove obavljao agent Juraj Bernat, koji je po nalogu Sabora u Dvorskom ratnom vijeću radio na zaustavljanju pravoslavnoga bogoslužja u Koprivnici. Nakon smrti ruske carice Elizabete Petrovne početkom 1762. godine Rusija je prestala biti saveznica Monarhije pa Marija Terezija više nije morala imati obzira prema pravoslavnima niti im pomagati u Hrvatskoj. Na zasjedanju Sabora 1764. godine ustanovljeno je da kaluđeri i dalje obavljaju bogoslužje pa se Sabor obratio kraljici da posreduje kod zapovjedništva Varaždinskoga generalata.[39] Krajem 1763. godine Deputacija i Ugarska dvorska kancelarija zauzele su stav da pravoslavni u Koprivnici nemaju pravo na bogomolju. Marija Terezija to je prihvatila, o čemu je Deputacija početkom 1764. godine izvijestila mitropolita, a on pakračkoga episkopa Josifa Stojanovića i arhimandrita Lepavine. Kako se njima nije žurilo povući kaluđera, Ugarska je kancelarija u lipnju 1764. godine dvaput uputila prigovor, a mitropolit je početkom srpnja izvijestio vladaricu da je bogoslužje opozvano.[40] Vladarica je i Varaždinskom generalatu dala odgovarajuću naredbu, o čemu je izvijestila Hrvatski sabor.[41] Sabor je 1765. godine, na temelju izjave koprivničkih zastupnika, zaključio da se pravoslavno bogoslužje u Koprivnici više ne obavlja.[42] Nakon povlačenja kaluđera pravoslavni su obrede obavljali u Mučnoj.

5. Borba za slobodu trgovine (1765. – 1780.)

Vojnokrajiške su vlasti podržale pravoslane trgovce i u sporu oko trgovine medom (1765./1766.) između Varaždinskoga generalata te grada Koprivnice i Križevačke županije. Generalat je trgovinu medom prepustio Armencima, Cincarima i Srbima uz godišnju uplatu od 700 forinti u vojnu blagajnu, dok je trgovcima iz civilne Hrvatske ona na krajiškom prostoru bila zabranjena; civilne su vlasti uzvratile zabranom trgovine medom svim pravoslavnim trgovcima. Kada su krajiški trgovci Antonije Đurković, Vaso Kavić i Toma Panteski – obvezavši se 1765. godine trgovcu Abelu u Šopronu prodati 140 centi meda po 14 forinti – šest bačava ostavili kod koprivničkoga trgovca Lacka Petrovića, koji je te godine položio prisegu vjernosti i odrekao se osmanskoga podaništva, gradski je sudac dao zaplijeniti med; šteta je procijenjena na više od 1350 forinti. Na traženje generala Kleefelda spor je došao pred Mariju Tereziju, koja je 1765. i ponovno 1766. godine naredila povrat meda jer su trgovci kao prisegnuti habsburški podanici imali pravo na slobodu trgovine. Da problem iznova ne bi došao pred vladaricu, županija i ban naložili su magistratu da med vrati i prestane ometati trgovce.[43]

Po odlasku vojnokrajiških vlasti iz Koprivnice 1765. godine magistrat je pravoslavnim trgovcima osporio pravo građanstva koje su im priznavale krajiške vlasti. Početkom 1770. godine obavijestio je Hrvatsko kraljevsko vijeće, a ono Mariju Tereziju, da u Koprivnici nema stalno naseljenih pravoslavnih trgovaca, osim „Grka" Đure Malinovića, koji je radio kod vojnih vlasti, te osmanskoga podanika Lambre Panajota, koji se bavio pečenjem rakije i sitnom trgovinom. Prostor „Pod Pikom" ušao je pod civilnu jurisdikciju tek 1771. godine, kada se magistrat morao pozabaviti svim ondje nastanjenim trgovcima.[44] Na pritužbe trgovaca kojima je osporeno građan-

38 GAVRILOVIĆ, Slavko: *Prilog istoriji trgovine,* 83–84.
39 *Zaključci hrvatskog sabora,* sv. VIII, 171.; HORVAT, Rudolf: Iz prošlosti grčko-istočne crkve, 242–243, 246–247.
40 GAVRILOVIĆ, Slavko: *Prilog istoriji trgovine,* 84–85.
41 HORVAT, Rudolf: *Iz prošlosti grčko-istočne crkve,* 243–244, 247–249.
42 *Zaključci hrvatskog sabora,* sv. VIII, 176.
43 Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA). Acta banalia, 121/1765; 15–16/1766.; GAVRILOVIĆ, Slavko: *Prilog istoriji trgovine*, 76–78.
44 GAVRILOVIĆ, Slavko: *Prilog istoriji trgovine*, 78–79.

stvo Vijeće je u srpnju 1771. godine zatražilo obrazloženje; magistrat je odgovorio da zapreke nema polože li trgovci prisegu vjernosti i uplate taksu, no na ponovno posredovanje Vijeća ustvrdio je da trgovci ne mogu postati građanima samom činjenicom da je prestala krajiška nadležnost.[45] Pod izlikom da se „grčki" trgovci bave nedozvoljenom trgovinom, magistrat je zatvorio njihove trgovine, pa se krajem 1774. godine pet trgovaca obratilo Vijeću.[46]

U međuvremenu je 1771. godine feldmaršal-lajtnant barun Mihajlo Mikašinović, s trgovcima Georgijem Jankovićem i Ignjatom Kobasicom, u ime pravoslavnih pokrenuo pitanje crkve u gradu. Naveli su da je Mučna udaljena četiri sata hoda, a putovi loši i izloženi poplavama, da bogoslužje ne trebaju samo trgovci i vojnici nego i pravoslavni koji na sajmove dolaze u Koprivnicu, te su molili dozvolu za crkvicu ili barem za bogoslužje „u punoj tišini" u privatnoj kući. Uz molbu su priložili popis 124 osobe pravoslavne vjere stalno nastanjene u Koprivnici. Kućedomaćini su bili Jovo Marković, Bogdan Kostić, Georgije Janković, Lambro Panajot, barun Mihajlo Mikašinović, Luka Kobasica, Petar Stojanović, Jovan Kovačević, Lacko Petrović, Anastas Hristo, Marko Nišević, Mitar Mitrović, Toma Lacković, Janko Nišević, Pavle Vasiljević, Lacko Vasiljević, Stefan Petrović, Danilo Orić i Nasto Janković. Popisano je i jedanaest osoba bez kuća te tri osobe bez položene podaničke prisege, ali voljne dati prilog za gradnju crkve.[47]

Koprivnički trgovci Georgije Malinović, Mihajlo Đurković, Georgije Konstantinović, Lacko Petrović i Dime Vojnović, čakovečki trgovci Dimitrije Kira i Teodor Panajot-Palka te legradski trgovci Dimitrije Malin i Filip Hristo podnijeli su 1774. godine tužbu iz koje se vidi da su trgovali prvenstveno osmanskom robom „na veliko", a domaćom – svijećama i duhanom – „na malo". Pozvali su se na to da je Marija Terezija dozvolila da tijekom 1774. godine „osmanski" trgovci slobodno prodaju i osmansku i domaću robu, kao što čine pravoslavni trgovci u Varaždinu, te su molili oslobođenje konfiscirane robe i slobodu trgovine, ističući doprinos u borbi protiv Rákóczija i novčanu pomoć u ratovima s Pruskom i Francuskom. Vladarica je odgovorila da nemaju pravo držati zabranjenu robu, a Vijeću je naredila da ispita varaždinski slučaj.[48] Iste je godine magistrat pozvao „turske" trgovce koji obitelji još nisu doveli iz Osmanskoga Carstva da to učine u roku od pola godine i polože propisani polog. Kada su trgovci odgovorili da će se radije odreći trgovine nego dati visoki iznos, magistrat im je zabranio rad, a u studenom 1774. godine zapečatio robu Mihajla Đurkovića, Georgija Konstantinovića, Dime Hadži-Vojnovića i Georgija Malinovića, za koje je zabilježeno da su govorili i narodni i grčki jezik. Trgovci su se požalili Vijeću te im je u proljeće 1775. godine roba vraćena nakon što su obnovili dozvole osmanskih vlasti i donijeli haračke potvrde, uz pravo prodaje „na malo" na sajmovima, a „na veliko" izvan njih.[49]

Godine 1775. Mariji Tereziji obratilo se 20 pravoslavnih trgovaca iz Koprivnice: Dimitrije Dijamandi, Toma Lacković, Atanasije i Georgije Janković, Pavle, Janko i Lacko Vasiljević, Janko Nišević, Petar i Nikola Stojanović, Nikola, Ivan i Bogdan Konstantinović, Ignjat Kobasica, Teodor Duka, Atanasije Hristodolo, Jovan Tohti, Stefan Petrović, Sava Resković i Toma Runjak. Izjavili su da su primili habsburško podaništvo, kupili kuće, otvorili trgovine i stekli nešto posjeda,[50] ali da im magistrat, nakon čestih poniznih molbi, nije htio priznati pravo građanstva zato što su pravoslavni („nesjedinjeni Grci") – što se njihovim sunarodnjacima nije događalo ni u jednom gradu u Ugarskoj i Hrvatskoj – premda im je to pravo bilo priznato za vojnokrajiške uprave; kraljica je početkom 1775. godine naložila Vijeću da situaciju ispita.[51] U listopadu 1777. godine dvanaest je trgovaca (među njima Georgije i Jovan Janković, Toma Lacković, Petar Stojanović i Stefan Petrović) izjavilo da od prelaska pod civilnu upravu 1771. godine podnose sve obveze kao i ostali građani te zamolilo prijam među punopravne građane. Magistrat ih je odbio jer pravoslavni u Hrvatskoj nisu imali pravo posjedovati nekretnine, što je bio uvjet za građanstvo, a ni prigovor Mariji Tereziji nije uvažen, uz obrazloženje da pravoslavni prema hrvatskim zakonima nemaju

45 HDA. Hrvatsko kraljevsko vijeće, kut. 70, br. 113 i 117.
46 KRIVOŠIĆ, Stjepan: *Koprivnica – grad i njegovi stanovnici.* // Podravski zbornik 14 (ur. Franjo Horvatić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1988., 128.
47 GAVRILOVIĆ, Slavko: Prilog istoriji trgovine, 85.
48 GAVRILOVIĆ, Slavko: Prilog istoriji trgovine, 79–80.
49 HDA. Hrvatsko kraljevsko vijeće, E-134; E-154; F-195; F-206/1774.; GAVRILOVIĆ, Slavko: Prilog istoriji trgovine, 80–81.
50 Tada su u Koprivnici djelovala samo četvorica trgovaca katoličke vjere: Franz Pichler i Mihalj Sandri, koji su trgovali robom iz Graza, te trgovci željeznom robom Martin Radivj i Martin Sinković. GAVRILOVIĆ, Slavko: Prilog istoriji trgovine, 81.
51 HDA. Hrvatsko kraljevsko vijeće, kut. 180, br. 51.; GAVRILOVIĆ, Slavko: *Prilog istoriji trgovine,* 81.

uvjete ni za građanstvo ni za podizanje crkve. Uzalud je u siječnju 1778. godine pakrački episkop Živković molio mitropolita Vidaka da se na dvoru zauzme za to pitanje.[52]

Za trgovce se tada javljaju izrazi mercatores i quaestores (trgovci i kramari), a među kramarima su bili i pravoslavni, u izvorima nazivani Grcima. U Koprivnici su 1768. godine živjeli u 14 kuća, 1771. u 16, a 1783. godine u 13 kuća s osam pomoćnih radnika.[53] Od 55 „turskih" trgovaca evidentiranih 1770-ih godina u Banskoj Hrvatskoj najviše ih je djelovalo upravo u Koprivnici – njih 22, dok ih je u Križevcima bilo 11, u Ludbregu 8, u Malom Bukovcu 3, u Rasinji 2, a u Vrbovcu, Varaždinu, Toplicama, Sisku i civilnom Karlovcu po jedan.[54]

6. Od Patenta o toleranciji do gradnje pravoslavne crkve (1781. – 1794.)

Pokušaj ublažavanja položaja „grčkih" trgovaca počeo je carskim Patentom o toleranciji Josipa II. iz 1781. godine. Ugarsko namjesničko vijeće pisalo je 16. svibnja 1782. godine iz Požuna magistratu da se katoličkim vjernicima jamči svaka sloboda, a pripadnicima augsburške i helvetske konfesije te grčke nesjedinjene vjere sloboda ispovijedanja vjerskoga uvjerenja.[55]

Polazeći od Patenta, pravoslavni su trgovci u jednoj privatnoj kući podignuli oltar i pretvorili je u kapelu, a potom su bogomolju odlučili preseliti u jednu od napuštenih vojnokrajiških zgrada. Opunomoćenici Lacković i Stojanović u Bjelovaru su pokušali ishoditi dozvolu za kupnju bivšega zatvora, za koji su bili spremni platiti 1200 – 1400 forinti, no pitanje se nije riješilo pa je zgrada ostala prazna. U proljeće 1782. godine magistrat je zapečatio kapelu i pravoslavnima uskratio „privatno" vršenje obreda pod izlikom da u Koprivnici još nije bilo 100 pravoslavnih obitelji te da je crkva u Mučnoj udaljena samo sat hoda. Ugarsko namjesničko vijeće takvu je argumentaciju prihvatilo: svećenik iz Mučne smio je dolaziti samo u posjet bolesnima, a krštenja, vjenčanja i sahrane obavljati po privatnim kućama uz dozvolu katoličkoga župnika.[56] Magistrat je 29. studenoga 1782. godine poslao Vijeću pritužbu trgovaca grčkoga nesjedinjenog obreda, koji su tražili priznanje statusa građana te dozvolu za preuređenje kapele i namještenje svećenika.[57] Bogoslužje se održavalo u nekadašnjoj Jankovićevoj kući „Pod Pikom" (danas Trg mladosti), koju su još 1762. godine kupili kaluđeri Lepavine i u koju su svakodnevno dolazili trgovci i drugi pravoslavni vjernici, većinom iz vojničke službe.[58]

Nezadovoljni time, koprivnički su se pravoslavci 19. lipnja 1783. godine obratili Josipu II., priznajući da u Koprivnici nije bilo 100 pravoslavnih obitelji, ali moleći „privatno" ispovijedanje vjere uz argument da će se doseljavanjem broj obitelji povećati, na korist države, jer su bili porezni obveznici prve klase. Istaknuli su da je crkva u Mučnoj predaleko, osobito zimi, te da bi u bivšim vojnokrajiškim zgradama o vlastitu trošku uredili crkvu, stan za svećenika i školu s učiteljem. Josip II. zatražio je mišljenje magistrata, prihvatio ga te u studenom 1783. godine molbu odbio.[59] Ipak, Ugarsko namjesničko vijeće javilo je 13. siječnja 1784. godine magistratu da se trgovce primi u građanstvo te da im se dopusti bogoslužje u kapeli, zatraživši opširan izvještaj i mišljenje magistrata.[60]

Nakon što je Josip II. 6. rujna 1784. godine objavio dopunski dekret, trgovci su zatražili da im magistrat otpečati kapelu odnosno izda dozvolu za gradnju crkve, ističući da ih je bilo između 100 i 200 te da su mogli izdržavati svećenika i učitelja. Magistrat je dao negativno mišljenje pa je Ugarsko namjesničko vijeće 2. studenoga 1784. godine zaključilo da se u privatnoj kući može obavljati privatna liturgija, dok je podizanje oltara (crkve) zabranjeno.[61] Upravo je 1784. godine 13 trgovačkih obitelji darovalo 5730 forinti priloga za izgradnju nove pravoslavne crkve: Petar Stojanović, Tomo Lacković i Pavao Vasiljević po 1000 forinti, Bogdan Kostić, Agora Janković, Stefan Petrović i Ladislav Vasiljević po 300 forinti, Ivan Dimitris 200 forinti, Andrija Mesalović (conniarista ex Ivanich) 150 forinti, Đuro

52 GAVRILOVIĆ, Slavko: *Prilog istoriji trgovine,* 82.
53 NAZ. KV, Prot. 96/VIIIa; Prot. 97/IX; Prot. 98/X.; KRIVOŠIĆ, Stjepan: Nav. dj., 127.
54 KARAMAN, Igor: *Privredni život banske Hrvatske,* 21.; GAVRILOVIĆ, Slavko: Prilog istoriji trgovine, 283–292.
55 DAV. AGK, br. 157/1782. O Patentu o toleranciji usp. HANÁK, Péter i dr.: *Povijest Mađarske.* Zagreb, 1995., 108.
56 GAVRILOVIĆ, Slavko: *Prilog istoriji trgovine*, 87.
57 DAV. AGK, akt od 29. studenoga 1782.
58 HORVAT, Rudolf: *Poviest slobodnog i kraljevskog grada Koprivnice.* Zagreb, 1943., 126.
59 GAVRILOVIĆ, Slavko: *Prilog istoriji trgovine,* 87.
60 DAV. AGK, br. 257/1783.
61 GAVRILOVIĆ, Slavko: *Prilog istoriji trgovine,* 88.

Malin 100 forinti, Mihael Jurković 50 forinti, Dimitrije Mitrović 20 forinti i Ivan Vasiljević 10 forinti.[62]

U travnju 1785. godine kapela je otpečaćena pod uvjetom da se bogoslužje vrši samo kao u privatnoj kući, prigodom krštenja, vjenčanja ili sahrane. Pravoslavci su se u svibnju 1785. godine obratili Josipu II. s planom za gradnju crkve, tvrdeći da bi ona poticala trgovinu i privlačila doseljenike. Naveli su da svaki od njih u prosjeku plaća porez kao desetak katoličkih kuća, da izvoze duhan, med i žitarice iz Ugarske, Slavonije, Srijema i Banata, da drugima omogućuju prihod do 30 000 forinti godišnje i da su za crkvu skupili 6346 forinti, a u drugoj su predstavci dodali da godišnje obrnu do 200 000 forinti te da su i gradskom magistratu davali zajmove. Vijeće je iznova prihvatilo argumentaciju magistrata da gospodarska snaga trgovaca nije takva kakvom su je prikazivali; usprkos tome, trgovci su potajice doveli svećenika i sve otvorenije vršili bogoslužje, nabavljajući istodobno građevinski materijal za crkvu.[63]

Godine 1787. uvjet za dozvolu gradnje pravoslavne crkve postao je 100 pravoslavnih osoba u gradu, umjesto dotadašnjih 100 obitelji. Kako je u Koprivnici 1789. godine živjelo preko 120 pravoslavnih, zahtjev je mogao biti opravdan, pa je magistrat tolerirao boravak svećenika i bogoslužje. Za koprivničke se pravoslavne zauzeo pakrački episkop Kirilo Živković, moleći u siječnju 1789. godine Ugarsko namjesničko vijeće da im dozvoli gradnju crkve i svećenika koji bi djecu poučavao vjeronauku te njemačkom i „ilirskom" pismu. Vijeće je odredilo uklanjanje potajno dovedenoga svećenika, a u prosincu 1789. godine odgovorilo da u Koprivnici postoji škola. Magistrat se u studenom 1789. godine obratio županiji, koja je preporučila da se gradnja dozvoli, no dozvola ni tada nije izdana. Iduće, 1790. godine koprivnički su pravoslavci iskoristili narodno-crkveni sabor u Temišvaru i podnijeli molbu za gradnju crkve i držanje svećenika, koju je sabor uvrstio među svoje tužbe i zahtjeve, a novi vladar Leopold II. donio je 23. travnja 1791. godine rješenje kojim se dozvoljava gradnja pravoslavne crkve u Koprivnici.[64]

Godine 1792. u Koprivnici su kuće imali pravoslavci Toma Lacković (dvije), Vladislav i Pavle Vasiljević, Jovan Nišević, Dimitrije Mitrović, Stefan Petrović, Josif Risto, Georgije Janković (dvije), udovica Katarina Marković, Jovan Vasiljević, Agora Janković i Sava Resković; najviši je porez, 46 forinti, plaćao Lacković. U njihovim su kućama živjeli i drugi pravoslavni, moguće poslovni partneri, među njima Toma Runjak, Jovan Konstantinović, Mihajlo Jurković i Kosta Bojčeta.[65]

Pravoslavna se crkva zasigurno počela graditi 1792. godine, a dovršena je 1794. godine na trgu „Pod Pikom"; uz nju je sagrađena kuća za paroha.[66] Iako Dušan Kašić piše da je pravoslavna parohija u Koprivnici osnovana 1789. godine,[67] gradski magistrat još 30. kolovoza 1792. godine piše da je parohija za koprivničke pravoslavne vjernike bila u Mučnoj te da je gradnja parohijalne crkve u Koprivnici započela.[68] Crkva Sošestvija Sv. Duha – Sv. Trojice, na istočnom dijelu današnjega Trga mladosti, vrlo je jednostavnoga tlocrta i predstavnik je vrlo kasnoga baroka na prijelazu u klasicizam.[69] Trgovci su uredili i pravoslavno groblje, prvi put spomenuto 1788. godine, kada je na njemu sahranjen „Michael, filius Petri Sztoianovich"; nalazi se uz cestu Koprivnica – Križevci, blizu nekadašnjega predgrađa Dubovca, a pravoslavni su prije toga sahranjivani u obližnjoj Velikoj Mučnoj.[70] Najstariji su nadgrobni spomenici iz 1794. godine.[71] Između 1785. i 1787. godine pvoslavni su činili 3,51 % stanovništva Koprivnice,[72] a 1810. godine u gradu je živjelo 67 pravoslavnih, 23 Židova i 1926 rimokatolika, dok ih je u okolnim selima (Reka, Velika Mučna, Bakovčica, Borovljani, Glogovac i Sokolovac) bilo znatno više.[73]

62 BROZOVIĆ, Leander: Nav. dj., 95.
63 GAVRILOVIĆ, Slavko: *Prilog istoriji trgovine,* 88–89.
64 GAVRILOVIĆ, Slavko: *Prilog istoriji trgovine,* 88–89. O Temišvarskom saboru usp. GAVRILOVIĆ, Slavko; PETROVIĆ, Nikola (prir.): *Temišvarski sabor 1790.* Sremski Karlovci – Novi Sad, 1972.; GAVRILOVIĆ, Vladan: *Temišvarski sabor i Ilirska dvorska kancelarija* (1790 – 1792). Novi Sad, 2005.
65 GAVRILOVIĆ, Slavko: *Prilog istoriji trgovine,* 90.
66 HORVAT, Rudolf: *Poviest slobodnog i kraljevskog grada Koprivnice,* 130.; BROZOVIĆ, Leander: Nav. dj., 95.; LENTIĆ-KUGLI, Ivy: *Kronologija i građa za povijest sakralnih objekata u Koprivnici.* // Koprivnica – grad i spomenici, Zagreb, 1986., 224–225.
67 KAŠIĆ, Dušan: *Srpska naselja i crkve u sjevernoj Hrvatskoj i Slavoniji.* Zagreb, 2004., 48.
68 DAV. AGK, spis od 30. kolovoza 1792.; LENTIĆ-KUGLI, Ivy: *Kronologija i građa za povijest sakralnih objekata,* 225.
69 LENTIĆ-KUGLI, Ivy: *Inventar sakralnih spomenika i drugi predmeti slikarstva, kiparstva i umjetnog obrta u Koprivnici.* // Koprivnica – grad i spomenici, Zagreb, 1986., 191–192.
70 BROZOVIĆ, Leander: Nav. dj., 47, 95, 151.
71 *Srpska pravoslavna Mitropolija Karlovačka po podatcima od 1905. godine.* Sremski Karlovci, 1910., 789.
72 ROKSANDIĆ, Drago: *Srbi u Hrvatskoj od 15. stoljeća do naših dana.* Zagreb: Vjesnik, 1991., 63.
73 NAZ. KV, Prot. 101/XII, 88.

Na zapadnom pročelju pravoslavne crkve Sošestvija Sv. Duha – Sv. Trojice u Koprivnici, iznad glavnoga ulaza, nalazi se kamena ploča s opsežnim ćiriličnim natpisom o podizanju hrama. Površina ploče danas je izrazito oštećena: gornja četiri retka još su razmjerno dobro čitljiva, sre-

Slika 1. Kamena ploča s natpisom o podizanju pravoslavne crkve Sošestvija Sv. Duha – Svete Trojice u Koprivnici, na zapadnom pročelju iznad glavnoga ulaza (snimio Hrvoje Petrić, srpanj 2026.).

dišnji se dio može rekonstruirati samo djelomično, dok je završni popis ktitora i priložnika većim dijelom izgubljen. Aleksandra Kučeković objavila je djelomično čitanje natpisa, ali s brojnim lakunama, osobito u njegovu završnom dijelu.

Natpis je oblikovan prema raširenoj crkvenoslavenskoj trinitarnoj formuli, kojom se podizanje hrama pripisuje volji Oca, pomoći Sina i djelovanju Duha Svetoga. Nova provjera fotografije omogućuje povezivanje završetka prvoga i početka drugoga retka u oblik „нача-сја“, odnosno „начасја храм сеј“ – „započe se ovaj hram“. Također se neposredno prije riječi „Пресветија Тројици“ dovoljno jasno razabire izraz „во имја“. Nasuprot tomu, zbog oštećenja nije moguće potpuno diplomatski potvrditi svaki grafem početne formule, pa se izraz koji je najvjerojatnije glasio „совершенијем“ mora tretirati kao rekonstrukcija. Izrazom „начасја“ početak podizanja hrama smješten je u vladavinu Leopolda II. i izrijekom povezan s 1791. godinom. Nakon toga slijedi formula „Совершисја же“, „dovrši se pak“, kojom je završetak pothvata smješten u vladavinu Leopoldova sina Franje. Godinu 1791. stoga na natpisu ne treba nužno tumačiti kao godinu dovršenja građevine, nego kao godinu početka ili formalnog pokretanja njezina podizanja. U nastavku se spominju karlovački arhiepiskop i mitropolit Stefan Stratimirović te pakračko-slavonski episkop Kiril Živković, čija je jurisdikcija obuhvaćala i područje Koprivnice. Posljednji dio natpisa svjedoči o važnoj ulozi koprivničkih pravoslavnih trgovaca u financiranju gradnje. Čitljiva je formula prema kojoj je hram podignut njihovim „trudom, nastojanjem i ktitorstvom“. Imena su, međutim, najvećim dijelom uništena. Zbog toga ih nije opravdano povezivati u potpuna osobna imena niti ih nadopunjavati prema drugim popisima koprivničkih trgovaca bez dodatnih epigrafskih ili arhivskih dokaza.

Transkripcija je prenesena suvremenijom ćirilicom, bez pokušaja reproduciranja svih ligatura, nadrednih kratica, jerova i drugih grafijskih osobitosti. Uglate zagrade označuju rekonstruirani ili nesiguran tekst, a [---] izgubljeni odnosno nečitki dio.

Изволенијем Оца и поспешенијем Сина и
[совершенијем] свјатаго Духа нача-
сја храм сеј во имја Пресветија Тројици,
в славном комитате Крижевачком,
в краљевск[оj] вароши Копривници,
при царствованију всепресветлејшаго
Леополда, императора римскаго, проч.,
1791. лета.
Совершисја же при царствованију
сина его, всепресветлејшаго Францишка
[---], при архиепископу и митрополиту
[---] господину Стефану Стратимировичу
[---], при господину Кирилу Живковичу
[---], епископу пакрачкому и генералата
вараждинскаго.
Трудом и настојањем и хтиторством
господаров купцев [---]
[Ефтим --- Мишковича --- Паула ---
Петра Стојановича ---]
[остатак натписа нечитак].

Slika 2. Kamena ploča s natpisom o podizanju pravoslavne crkve Sošestvija Sv. Duha – Svete Trojice u Koprivnici, na zapadnom pročelju iznad glavnoga ulaza (snimio Hrvoje Petrić, srpanj 2026.).

Prijevod na hrvatski jezik: Voljom Oca, uz pomoć Sina i [dovršenjem] Svetoga Duha započe se graditi ovaj hram u ime Presvete Trojice, u slavnoj Križevačkoj županiji, u kraljevskom gradu Koprivnici, za vladavine presvijetloga Leopolda, rimskoga cara itd., godine 1791.

Dovrši se pak za vladavine njegova sina, presvijetloga Franje [nečitko], za arhiepiskopa i mitropolita [nečitko], gospodina Stefana Stratimirovića [nečitko], za gospodina Kirila Živkovića [nečitko], episkopa pakračkog i Varaždinskoga generalata.

Trudom, nastojanjem i ktitorstvom gospode trgovaca [nečitko]: [Eftim... Miškovića... Pavla... Petra Stojanovića...]. Ostatak natpisa nije čitljiv.

Slika 3. Pravoslavna crkva Sošestvija Sv. Duha – Svete Trojice u Koprivnici (snimio Hrvoje Petrić, srpanj 2026.).

7. Zaključak

Pravoslavni trgovci podrijetlom iz Osmanskoga Carstva, u izvorima najčešće nazivani „Grcima", odabrali su Koprivnicu za svoje prvo i najstarije uporište u Banskoj Hrvatskoj i Varaždinskom generalatu: u gradu se spominju od 1698. godine (a možda već i 1681.), a do 1720. godine njihov je broj narastao na 25 – 30. Tom su izboru pogodovali dvojna jurisdikcija nad gradom, podrška vojnokrajiških vlasti, blizina dravskih riječnih luka u Legradu i Drnju te nerazvijenost domaćega trgovačkog sloja. Njihov je položaj u 18. stoljeću obilježila trajna napetost između vojnokrajiških vlasti, koje su ih podupirale, te gradskoga magistrata i civilnih vlasti, koje su im osporavale slobodu trgovine, pravo posjedovanja nekretnina i pravo građanstva. Pitanje pravoslavnoga bogoslužja, otvoreno 1761. godine molbom mitropolita Pavla Nenadovića i kupnjom kuće lepavinskih kaluđera 1762. godine, riješeno je tek nakon tri desetljeća: nakon Patenta o toleranciji (1781.) i molbe podnesene preko narodno-crkvenoga sabora u Temišvaru (1790.), Leopold II. dozvolio je 23. travnja 1791. godine gradnju crkve. Crkva Sošestvija Sv. Duha – Sv. Trojice sagrađena je 1792. – 1794. godine na trgu „Pod Pikom", a već 1788. godine uređeno je i pravoslavno groblje. Povijest koprivničkih pravoslavnih trgovaca u 18. stoljeću tako je istodobno povijest gospodarskoga uspona jedne poduzetničke skupine i višedesetljetne borbe za vjersku toleranciju i građansku ravnopravnost u pograničnome podravskom gradu.

Summary

Orthodox Merchants and the Construction of an Orthodox Church in Koprivnica in the 18th Century

HRVOJE PETRIĆ

Drawing on archival records, published sources, and relevant scholarly literature, this article examines the settlement and activities of Orthodox merchants (originating from the Ottoman Empire) in Koprivnica from the late 17th century to the end of the 18th century. Koprivnica represented their earliest established centre in Banska Hrvatska and the Varaždin Generalate. Their settlement and commercial activity were encouraged by the city's dual jurisdiction - municipal and Military Frontier - as well as its proximity to ports along the Drava River and the support provided by Military Frontier authorities. Special attention is given to the merchants' position in the suburb known as "Pod Pikom," conflicts concerning their freedom of trade and civic rights, and their efforts to secure the right to conduct Orthodox religious services. These efforts ultimately succeeded following the issuance of Joseph II's Patent of Toleration in 1781. Approval was subsequently granted by Leopold II in 1791, leading to the construction of the Orthodox Church of the Descent of the Holy Spirit – Holy Trinity (Sošestvija Sv. Duha – Sv. Trojice) between 1792 and 1794.

Literatura i izvori

Državni arhiv u Varaždinu. Arhiv grada Koprivnice.

Hrvatski državni arhiv. Acta banalia.

Hrvatski državni arhiv. Hrvatsko kraljevsko vijeće.

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu. Gravamina liberae et regiae civitatis Capronсensis contra statum militarem generalatus Varasdiensis inclytae per Suam Majestatem sacratissimam clementissime eatenus ordinati commissioni, R 3627.

Nadbiskupijski arhiv Zagreb. Kanonske vizitacije.

ADAMČEK, Josip: *Trgovačke veze sjeverne Hrvatske s primorjem u XVI i XVII stoljeću.* // Dometi 10, 1977., 77–82.

BLAŽEVIĆ, Zrinka (prijepis i prijevod): *Statuta Valachorum – prilozi za kritičko izdanje*. Zagreb, 1999.

BROZOVIĆ, Leander: *Građa za povijest Koprivnice*. Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1978.

DOGO, Marco: Una nazione di pii mercanti. La comunità serbo-illirica di Trieste, 1748–1908. *// Storia economica e sociale di Trieste*, sv. I: *La città dei gruppi 1719–1918* (ur. Roberto Finzi; Giovanni Panjek), Trieste: Lint, 2001., 573–602.

EDLER von GUARIENT, Franz Anton: *Codex Austriacus ordine alphabetico compilatus*, I–II, Supplementum. Wien, 1704. – 1777.

ERCEG, Ivan: *Oživljavanje i razvitak trgovine između Habsburške Monarhije i Turske u 18. stoljeću. //* Acta historico-oeconomica lugoslaviae 13, 1986., 105–140.

FÜVES, Ödön: *Οι Έλληνες της Ουγγαρίας* [Grci u Ugarskoj]. Thessaloniki, 1965.

GAVRILOVIĆ, Slavko: *Prilog istoriji trgovine i migracije Balkan-Podunavlje XVIII i XIX stoleća*. Beograd: SANU, 1969.

GAVRILOVIĆ, Slavko; JAKŠIĆ, Ivan; PECINJAČKI, Sreta: *Građa o balkanskim trgovcima u Ugarskoj XVIII veka*, knj. 1 – carinarnice i kontumaci. Beograd: SANU, 1985.

GAVRILOVIĆ, Slavko: *Građa o balkanskim trgovcima u Ugarskoj XVIII veka*, knj. 2 – carinarnice. Beograd: SANU, 1996.

GAVRILOVIĆ, Slavko: *Građa o balkanskim trgovcima u Ugarskoj XVIII veka*, knj. 3 – carinarnice. Beograd: SANU, 2008.

GAVRILOVIĆ, Slavko; PETROVIĆ, Nikola (prir.): *Temišvarski sabor 1790*. Sremski Karlovci – Novi Sad, 1972.

GAVRILOVIĆ, Vladan: *Temišvarski sabor i Ilirska dvorska kancelarija (1790 – 1792)*. Novi Sad, 2005.

HALLER, Jenő: *Légrád története*. Eszék, 1912. (prijevod na hrvatski: Povijest Legrada, Legrad 2016).

HANÁK, Péter i dr.: *Povijest Mađarske*. Zagreb, 1995.

von HERZFELD, Marianne: *Zur Orientalhandelspolitik Österreichs unter Maria Theresia in der Zeit von 1740 – 1771. //* Archiv für österreichische Geschichte 108, Wien, 1919.

HORVAT, Rudolf: *Iz prošlosti grčko-istočne crkve u Koprivnici*. // Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskog arhiva 17, 1915., 238–249.

HORVAT, Rudolf: *Poviest slobodnog i kraljevskog grada Koprivnice*. Zagreb, 1943.

KARAMAN, Igor: *Privredni život banske Hrvatske od 1700. do 1850.* Zagreb, 1989.

KAŠIĆ, Dušan: *Srpska naselja i crkve u sjevernoj Hrvatskoj i Slavoniji*. Zagreb, 2004.

KATSIARDI-HERING, Olga: *Migration von Bevölkerungsgruppen in Südosteuropa vom 15. bis zum Beginn des 19. Jahrhunderts. //* Südost-Forschungen 59/60, 2000./2001., 125–148.

KOSTIĆ, Mita: *Srpsko trgovačko naselje u Trstu 18. veka*. Beograd, 1955.

KRIVOŠIĆ, Stjepan: *Koprivnica – grad i njegovi stanovnici. //* Podravski zbornik 14 (ur. Franjo Horvatić), Koprivnica: Muzej grada Koprivnice, 1988., 121–139.

LENTIĆ-KUGLI, Ivy: *Kronologija i građa za povijest sakralnih objekata u Koprivnici. //* Koprivnica – grad i spomenici, Zagreb, 1986.

LENTIĆ-KUGLI, Ivy: *Inventar sakralnih spomenika i drugi predmeti slikarstva, kiparstva i umjetnog obrta u Koprivnici. //* Koprivnica – grad i spomenici, Zagreb, 1986.

Letopis manastira Marče i Lepavine.

PELIDIJA, Enes: *Bosanski ejalet od Karlovačkog do Požarevačkog mira 1699. – 1718.* Sarajevo, 1989.

PETRIĆ, Hrvoje: *Koprivnica u 17. stoljeću – okoliš, društvene, demografske i gospodarske promjene u pograničnom gradu*. Samobor: Meridijani, 2005.

PETRIĆ, Hrvoje; ŠKILJAN, Filip: *Iz povijesti Srba Koprivničko-križevačke županije – od prvih doseljavanja do današnjih dana*. Zagreb: Grafocentar, 2019.

PETROVIĆ, Nikola: *Plovidba i privreda srednjeg Podunavlja u doba merkantilizma*. Beograd, 1978.

PICKL, *Othmar: Mur und Drau als Verkehrswege nach dem Südosten. //* Međunarodni kulturnopovijesni simpozij Modinci 1977, Maribor, 1977.

POPOVIĆ, Dušan J.: *Cincari*. Zagreb, 2007.

RADONIĆ, Jovan; KOSTIĆ, Mita: *Srpske privilegije od 1690 do 1792*. Beograd: Srpska akademija nauka, 1954.

ROKSANDIĆ, Drago: *Srbi u Hrvatskoj od 15. stoljeća do naših dana*. Zagreb: Vjesnik, 1991.

SCHWICKER, Johann Heinrich: *Politische Geschichte der Serben in Ungarn*. Budapest, 1880.

SEIRINIDOU, Vaso: *Έλληνες στη Βιέννη (18ος – μέσα 19ου αιώνα)* [Grci u Beču (18. – sredina 19. stoljeća)]. Atena, 2011.

Srpska pravoslavna Mitropolija Karlovačka po podatcima od 1905. godine. Sremski Karlovci, 1910.

STOIANOVICH, Traian: *L'économie balkanique aux XVIIe et XVIIIe siècles*. Neobjavljena doktorska disertacija, Pariz, 1952.

STOIANOVICH, *Traian: The Conquering Balkan Orthodox Merchant.* // The Journal of Economic History XX, 2, 1960., 234–313.

ŠTIH, Peter; SIMONITI, Vasko: *Slovenska povijest do prosvjetiteljstva*. Zagreb, 2004.

TÓTH, István György: *Hungary in the Eighteenth Century*. // A Concise History of Hungary, Budapest, 2005.

VANIČEK, Franz: *Specialgeschichte der Militärgrenze*, sv. 2. Wien, 1875.

VESELINOVIĆ, Rajko: *Srbija pod austrijskom vlašću 1718 – 1739.* // Istorija srpskog naroda, knj. 4/1, Beograd, 1986.

Zaključci hrvatskog sabora, sv. I. Zagreb, 1958.

Zaključci hrvatskog sabora (1759. – 1773.), sv. VIII. Zagreb, 1971.

Zapisnici poglavarstva grada Koprivnice, sv. 1. Varaždin, 2010.

Zapisnici poglavarstva grada Koprivnice, sv. 2. Varaždin, 2011.